

ЦЕНТР
ЕКОНОМІЧНОЇ
СТРАТЕГІЇ

АНАЛІТИЧНА
ЗАПИСКА

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ЗІТКНЕННЯ З НОВОЮ РЕАЛЬНІСТЮ

ПІДГОТУВАЛИ:

Гліб Вишлінський, виконавчий директор ЦЕС

Юрій Гайдай, старший економіст ЦЕС

Дмитро Горюнов, старший економіст ЦЕС

Олександра Коломієць, к.е.н., старша економістка ЦЕС

Ірина Коссе, старша наукова співробітниця Інституту економічних досліджень та політичних консультацій

Марія Репко, заступниця директора ЦЕС

Максим Самойлюк, молодший економіст ЦЕС

Дата:

17 травня, 2022

ЗМІСТ

1. Вступ	4
2. Економічне відновлення.....	4
3. Інфраструктура та логістика.....	8
4. Трудові відносини та соціальний захист безробітних в умовах воєного стану.....	11
5. Деретуляція та лібералізація бізнесу	14
6. Іноземна фінансова допомога.....	16
7. Дорожня карта відновлення економіки від уряду України	18

Центр економічної стратегії – незалежний центр досліджень державної політики. Завдання ЦЕС – підтримка реформ в Україні з метою досягнення стійкого економічного зростання країни. Центр робить внесок у розробку стратегії економічного зростання України, здійснює незалежний аналіз найбільш важливих аспектів державної політики, а також працює над посиленням громадської підтримки реформ. Заснований у травні 2015 року.

Наші принципи:

- Економічна свобода (лібералізація, дерегуляція, приватизація)
- Вільна та чесна конкуренція
- Менша роль держави за підвищення її ефективності
- Інформаційна прозорість та свобода слова
- Верховенство права та захист приватної власності
- Здорові та стабільні державні фінанси
- Економіка, що створена на засадах знань.

Для більш детальної інформації про ЦЕС просимо звертатися до В'ячеслава Ноздріна, директора з комунікацій (тел.: (044) 492-7970, office@ces.org.ua).

Також запрошуємо відвідати наш сайт www.ces.org.ua та слідкувати за нами у соціальних медіа facebook.com/cesukraine чи twitter.com/ces_ukraine.

1. ВСТУП

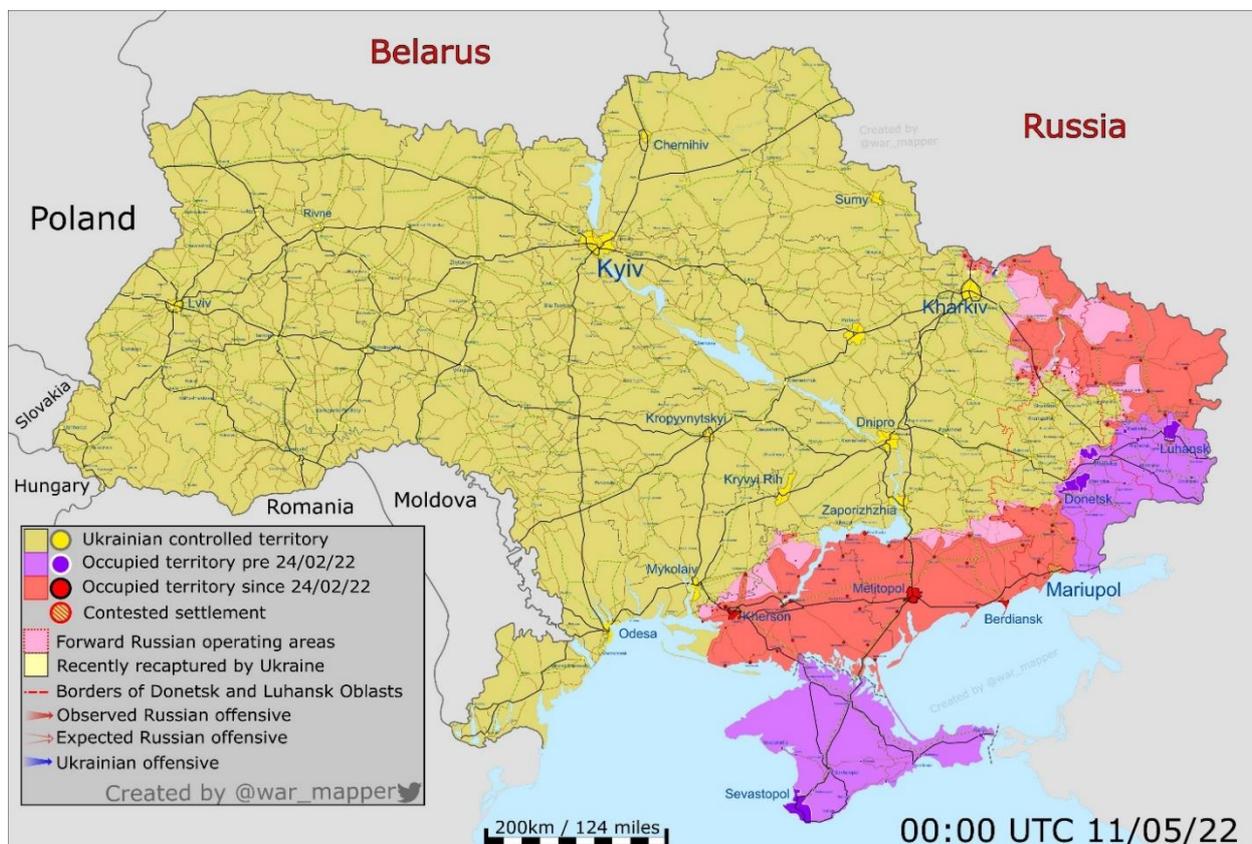
За майже три місяці війни Україна відчула всі негайні руйнівні наслідки збройного конфлікту на своїй території. Також ми побачили наслідки перших кроків в державній політиці, які мали допомогти економіці країни пройти через удари та невизначеності війни. У багатьох сферах економіка України продемонструвала дивовижну стійкість, яка співставна зі стійкістю українських військових. Вони разом стали підставою для своєрідного голосу довіри до відновлення країни з боку західних партнерів та дали поштовх до широкого обговорення майбутнього великого плану відновлення України.

2. ЕКОНОМІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ

Протягом перших двох місяців після масштабного вторгнення Росії до України 24 лютого 2022 року ситуація на фронті змінювалась кілька разів. Станом на середину травня Росія тримає під контролем окремі південні та східні території, в той час як північ України (Київська, Чернігівська та Сумська області) вже звільнено Збройними силами України.

Економічна активність ще не повністю відновилась у цих регіонах, однак люди поступово повертаються до звичного життя, а банки відновлюють роботу своїх відділень.

Карта 1. Російське вторгнення в Україну станом на 11 травня

Джерело: Ukraine War Map

Міграція. Згідно з оновленими даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), з 24 лютого через кордон між Україною та сусідніми країнами виїхали 5 757 014 осіб¹.

При цьому 1 464 500 українців повернулися в Україну з європейських країн з 28 лютого. З 3 по 19 квітня УВКБ ООН провело 518 інтерв'ю з людьми, які перетинали кордон із Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії та Молдови, щоб отримати ширше уявлення про досвід та наміри тих, хто повертався. Трохи більше третини всіх респондентів (36%) подорожували з дітьми (7% із дітьми від 0 до 5 років, 29% із дітьми від 6 до 18 років). Абсолютна більшість (84%) респондентів повідомили, що повертаються до місцевості, з якої вони виїжджали. Основними причинами повернення були відчуття безпеки там, куди вони повертаються (32%) та возз'єднання із сім'єю (31%). Брак можливостей працевлаштування та відсутність житла змусили повернутися в Україну по 5% респондентів.

У багатьох випадках люди, які повернулися на батьківщину, не мають постійної роботи в Україні. Житло та соціальні контакти могли б допомогти їм подолати економічні труднощі вдома, але українська економіка зараз не готова до масового повернення громадян, які не роблять свій внесок у розвиток економіки. Якщо кількість громадян, які повертаються, буде значно перевищувати кількість громадян, які залишають країну, навантаження на систему соціального захисту та соціальну інфраструктуру зростатиме.

Оцінка фізичних збитків поступово збільшується. Станом на 10 травня 2022 року загальні збитки оцінювались вже в \$94 млрд². Крім нової шкоди або оновленої інформації про попередню шкоду, свій внесок мав розрахунок нових категорій збитків, а саме: втрата активів малого бізнесу (\$2,9 млрд.), втрата легкових автомобілів (\$1,4 млрд.) та забруднення або знищення сільськогосподарських земель (\$0,9 млрд.). Крім цієї оцінки, яка враховує лише матеріальні збитки, українські офіційні особи оперують і набагато більшими цифрами — від \$500 млрд до \$1 трлн, що включають втрати доходів (ВВП тощо).

Дані про економічний розвиток досі вкрай обмежені. Навіть державні установи змушені використовувати припущення про регіональні та національні економічні показники, а не моделі, засновані на довоєнних даних. Тим не менш, за патової ситуації на полях битв, прогноз падіння ВВП України в 2022 році не зазнав значних змін. Він коливається від 30% до 40% за припущення, що окуповані Росією території не розширюватимуться, а гаряча війна триватиме ще кілька місяців. Проте очевидно, що економічна активність зросла порівняно з рівнем березня 2022 року. Точно її оцінити неможливо, але загальний настрій на місцях і процес перевезення бізнесів до безпечних регіонів вселяють обмежений оптимізм.

Ці якісні оцінки підтверджуються опитуваннями, які показують відновлення ділової активності. Опитування Європейської бізнес асоціації (ЄБА) показують, що станом на 26 квітня 14% компаній, які раніше призупинили свою діяльність, повністю або частково відновили виробництво чи надання послуг. В тих, хто працює, більшість обмежень мають регіональний характер (підприємства обмежують географію своєї діяльності безпечними регіонами). Крім того, компанії підвищили свою фінансову стабільність. Лише 3% респондентів повідомили, що не мають ресурсів, щоб протриматись.

¹ Ситуація з біженцями в Україні, Останнє оновлення 05 травня 2022 року. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine>

² За підрахунками консорціуму KSE Institute (аналітичне відділення Київської школи економіки), Центру економічної стратегії, Антикорупційного штабу, Інституту аналізу та адвокації, Transparency International Україна та Prozorro.Sale

Чорна металургія. Підприємства в Донецькій області продовжують зазнавати значних збитків (в квітні-травні Азовсталь перебувала під найсильнішим бомбардуванням за весь час агресії). Водночас, заводи в інших регіонах почали відновлювати виробництво. Наразі працюють металургійні заводи у Запоріжжі (Запоріжсталь, Дніпроспецсталь, Запорізький завод феросплавів, Запоріжжкокс та Запоріжвогнетрив). За даними «Метінвесту» (металургійний підрозділ СКМ Ріната Ахметова), «Запоріжсталь» працює на 40-50% потужності. Рудодобувні підприємства холдингу працюють на 40% і холдинг планує збільшити видобуток до 100% потужності. Частково відновив виробництво «АрселорМіттал Кривий Ріг». Для подальшого сприяння українському експорту Канада, Європейський Союз, Великобританія та США скасували для України тарифи та квоти, у тому числі на продукцію металургії.

Паливо та енергія. Противник продовжує атакувати нафтопереробні заводи, паливні сховища та навіть окремі автозаправні станції ракетами далекого радіусу дії. Поряд з логістичними проблемами та посівною кампанією це призвело до гострої нестачі палива. Роздрібні ціни на пальне зросли на 8% у лютому (порівняно з січнем) та ще на 8% у березні, що є найбільшим зростанням серед непродовольчих товарів. Обмеження цін призвело до ще більшого дефіциту, обмежень на відпуск та багатогодинних черг на автозаправних станціях. В результаті зростання цін у квітні склало лише 0,5%, але за рахунок дефіциту. Нещодавнє оновлення формул цінового регулювання має збільшити пропозицію, але ціни зростатимуть. Тим часом, противник продовжує ракетні удари по об'єктах виробництва та передачі електроенергії.

Сільське господарство. З одного боку, сільськогосподарські компанії готувалися до посівної і вже зазнали деяких супутніх витрат. Вони придбали насіння, добрива та захисні хімікати. З іншого боку, невизначеність щодо експорту та нестача палива, забруднення ґрунту мінами, не кажучи вже про бойові дії та обстріли, можуть завадити фермерам успішно виростити врожай.

Проте посівна кампанія розпочалася, і станом на 13 травня було засіяно майже 70% запланованих площ. Наразі уряд очікує, що посівні площі становитимуть 80% від площі у 2021 році (місяць тому оцінка становила 70-75%). Уряд запустив спеціальну програму пільгового кредитування, щоб допомогти сектору профінансувати кампанію. На ці гроші фермери можуть придбати витратні матеріали або запчастини для обладнання, а також виплатити зарплату. Процентна ставка дорівнює нулю протягом перших шести місяців (і 5% річних після), а як застава використовується сільськогосподарське обладнання. На 13 травня банки видали 24 млрд. грн. таких кредитів.

Банківська система виявилася стійкою до кризи. Коріння стійкості лежить у попередніх реформах 2015-2020 років, включаючи зміцнення незалежності та потенціалу НБУ, забезпечення дотримання пруденційних норм та загальне покращення верховенства права; своєчасні дії регулятора щодо надання ліквідності, запровадження тимчасових обмежень та скасування санкцій за порушення, що дозволило банкам безперебійно виконувати свою роботу; і останнє, але не менш важливе - стійкість та гнучкість банків, досягнуті завдяки кращому корпоративному управлінню, глибокій цифровізації та практиці віддаленої роботи, встановленій за часів COVID. Внаслідок цього паніки вдалося уникнути, а обсяг коштів на рахунках фізичних осіб у гривні фактично зріс приблизно на 20% з кінця лютого. Готівкова гривня та/або іноземна валюта не стала основним засобом платежу, як це зазвичай відбувалося під час збройних конфліктів у світовій історії.

Бюджетний дефіцит збільшився в квітні до \$3,1 млрд, а доходи з регулярних джерел мізерні. У квітні країна змогла покрити податковими, митними та іншими регулярними надходженнями лише близько

32% видатків³ загального фонду або 54 млрд. грн. Ще 13% було покрито за рахунок грантів, а решта 54% – за рахунок запозичень. У лютому-березні разові надходження, такі як прибуток НБУ та дивіденди від держпідприємств, допомогли уряду протистояти раптовому падінню надходжень. У квітні ці джерела було вичерпано. І якби не гранти, які враховуються як доходи бюджету, бюджетний дефіцит у квітні становив би \$3,9 млрд (порівняно з \$2,8 млрд у травні). Загалом, бюджетна система виглядає більш крихкою, ніж фінансова система чи економіка загалом. Схоже, що іноземна фінансова допомога протягом найближчих кількох місяців стане рятувальним колом для української держави.

Таблиця 1. Вибіркові доступні дані щодо загального фонду державного бюджету України, \$ млрд.*

	Річний план на 2022 рік	Надходження за січень	Надходження в лютому	Надходження в березні	Надходження у квітні	% квітня від 1/12 річного плану	% від надходжень за березень
Податок на доходи фізичних осіб	5,53	0,34	0,44	0,33	0,33	72%	99%
Податок на прибуток підприємств	4,72	0,05	0,29	0,91	0,19	50%	21%
ПДВ	19,41	1,88	1,58	0,77	0,80	50%	104%
Прибуток НБУ	н/д	н/д	0,67	н/д	н/д	н/д	н/д
Дивіденди ДП	н/д	н/д	н/д	1,11	н/д	н/д	н/д
Інші доходи	9,23	0,52	0,70	0,41	0,52	68%	129%
Загальні власні доходи	38,90	2,79	3,68	3,53	1,85	58%	0%
Гранти	н/д	н/д	н/д	н/д	0,75	н/д	н/д
Загальні доходи	38,90	2,79	3,68	3,53	2,60	81%	74%
Загальні витрати	44,50	2,37	3,72	6,30	5,71	-	-
Дефіцит (+)/Профіцит (-)	5,61	-0,42	0,04	2,77	3,10	-	-
Єдиний соціальний внесок	12,93	0,96	1,20	0,95	1,02	95%	107%

Джерело: Мінфін, Інтерфакс

*Дані можуть бути викривлені через відсутність доступних звітів Державного казначейства України. Інформація зібрана з джерел ЗМІ та прес-релізів.

³ За словами міністра фінансів Сергія Марченка в інтерв'ю Інтерфакс-Україна та оперативна інформація, опублікована у вигляді прес-релізу на сайті Мінфіну України.

3. ІНФРАСТРУКТУРА ТА ЛОГІСТИКА

Морські перевезення

Війна торкнулася всіх 13 українських портів⁴: Маріупольський, Бердянський, Скадовський і Херсонський морські порти були окуповані Російською Федерацією і зараз офіційно закриті; Миколаївський, Південний, Одеський, Чорноморський, Ольвійський та Білгород-Дністровський морські порти тимчасово закрито, але обробляють товари, отримані до війни; річкові порти Усть-Дунайськ, Ізмаїл та Рені на Дунаї - єдині працюючі порти.

Їх товарообіг збільшився вчетверо порівняно з довоєнним періодом; вони стали головною брамою для морських перевезень України. Внутрішні водні перевезення річкою Дніпро припинено через окупацію Каховського шлюзу.

Рисунок 1. Українські порти під час повномасштабної війни

Джерела: GfK Center, представник WFP ООН Мартін Фрік, «Слово і діло», заступник міністра інфраструктури України Юрій Васков під час брифінгу в Медіацентрі Україна — Укрінформ, дані станом на 6 травня 2022, втрати на день — віцепрезидент Київської школи економіки Олег Нів'євський станом на 21 квітня 2022.

t.me/uawarinographics

⁴ П'ять портів на Кримському півострові були окуповані Російською Федерацією в 2015 році.

Українські порти на річці Дунай потребують швидких інвестицій в інфраструктуру. Ізмаїльський порт потребує контейнерного терміналу. В даний час контейнери перевозяться через поромну переправу Орлівка-Ісакча до румунського порту Констанца. Раніше Ізмаїл використовувався для експорту руди. Тепер до них додалися зернові вантажі та вугілля. Ізмаїл - дуже маленький порт у порівнянні з Південним; у ньому лише один причал та один кран, який може завантажувати контейнери.

Залізниця, що з'єднує Одесу та Ізмаїл, нещодавно стала метою російських ракетних атак і потребує ремонту. Крім того, флот Українського Дунайського пароплавства дуже малий для задоволення попиту (є лише чотири баржі), і УДП планує орендувати додаткові судна.

Європейські перевізники не хочуть (або бояться) заходити до України. Тому український уряд гарантував покриття можливих збитків іноземним судам, вагонам чи вантажівкам.

Вантажі, що прямували в українські порти, переважно перенаправлялися в румунський порт Констанца. Але цей порт не має вільних потужностей для додаткового українського експорту та імпорту. Україні необхідно тісно співпрацювати з Румунією, щоб не допустити зниження постачання риби, фруктів та інших товарів, які Україна імпортувала морем.

Залізничні перевезення

Залізниця стала основним видом транспорту для України під час війни. У квітні "Укрзалізниця" перевезла 9,15 млн тонн товарів, з них 3,9 млн тонн - на експорт.

Після того, як усі залізничні переходи в Росію та Білорусь були закриті, в Україні залишилося лише десять переходів, що працюють: 4 з Польщею, 2 зі Словаччиною, 2 з Румунією та 2 з Угорщиною. Найшвидші переходи – Ізов (на кордоні з Польщею), Чоп та Ужгород (на кордоні зі Словаччиною). Ще до війни вони були важливими вантажними вузлами, але зараз вони не справляються зі збільшеним навантаженням: черга із залізничних вагонів становить понад 20 днів.

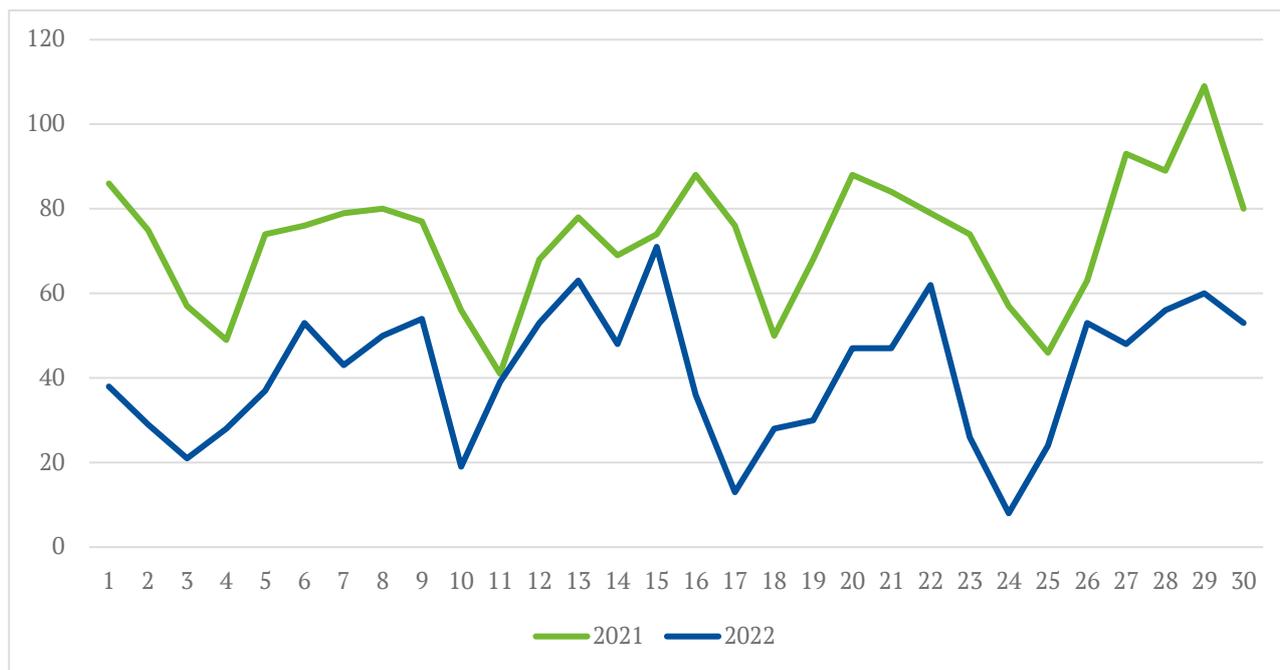
У квітні черги на прикордонних переходах збільшилися на 35,2% (або на 8174 вагони) порівняно з березнем. Кількість вагонів із зерном збільшилася на 4421 або у 3,2 рази (з 1988 до 6409 вагонів). Станом на 30.04.22 загальна черга склала 31369 вагонів, у тому числі 6409 вагонів із зерном, 466 вагонів із олією та 531 вагон зі шротом.

Перенаправлення вантажопотоків з польського на румунський кордон значно збільшило перевезення сільськогосподарської продукції у напрямку Румунії та Молдови. І черги тут також збільшилися: на переході Вадул-Сірет-Дорнешти – з 165 до 2867 вагонів, на Дьяково-Хальмеу – з 255 до 691 вагона, на Могилів-Подільський-Вальчинець – з 4 до 1152 вагонів із зерном.

Зерно є найбільш критичним продуктом українського експорту, що впливає на ситуацію із продовольчою безпекою у світі. У квітні 2022 року українська залізниця перевезла на експорт лише 642 тис. тонн зерна із загального обсягу завантажених зернових вантажів у 1237 тис. тонн.

Середньодобовий обсяг навантаження зерна у квітні становив 41 тис. тонн, що вдвічі більше, ніж у березні. Однак це все ж таки нижче, ніж у 2021 році, коли середньодобовий обсяг склав 73 тис. тонн.

Рисунок 2. Середньодобове завантаження зерна у квітні, тис. тонн

Джерело: Укрзалізниця

Середньодобова передача залізничних вагонів у квітні збільшилася на 114 вагонів (+3 поїзди), із 1796 вагонів на добу до 1910 вагонів. Середньодобова передача вагонів із зерном збільшилася на 113 вагонів (+3 потяги), з 201 до 314 вагонів на добу, або на 56,2%.

Залізничні перевезення у західному напрямку суттєво стримуються необхідністю переходу з української ширини колії на європейську. Це означає заміну колісних платформ (візків) або перевантаження вантажу. Українські залізничні вагони також відрізняються від європейських - вони ширші та мають інше автозчіпне та гальмівне обладнання. Тому їх не можна використовувати у більшості країн ЄС. Таким чином, якщо ви плануєте перевезення із заміною візків, вам необхідно переконатися, що таке перевезення можливе. Усі станції із заміни коліс знаходяться на території України. Парк візків був достатнім для довоєнних обсягів, і зараз "Укрзалізниця" працює над його збільшенням. Інше питання, що у Європі немає "зайвих" вагонів-зерновозів для перевантаження українського зерна.

У короткостроковій перспективі Україна має співпрацювати зі своїми європейськими сусідами для збільшення пропускної спроможності станцій переходу, будівництва нових терміналів, вантажної інфраструктури та розширення парку локомотивів та залізничних вагонів.

У довгостроковій перспективі Україна має інвестувати у будівництво залізниць із європейською шириною колії, щоб усунути необхідність зміни візків чи перевантаження вантажів.

Автомобільні перевезення

Напрямок автомобільних перевезень змінюється – якщо раніше багато вантажівок йшло на київські склади, то тепер вони прямують до Львова та західних регіонів, а звідти товари розподіляються по всій країні. Львівська область стала привабливою не лише для виробництва, а й як логістичний центр. Більшість транспортних компаній також переїжджають із центральних областей до західних.

Найбільшою проблемою автомобільних перевезень є черги та затримки на прикордонних пунктах пропуску, тому необхідно більше таких пунктів. Міністерство інфраструктури планує відкрити нові на кордоні з Румунією та Словаччиною та зробити спеціалізовані пункти (окремо для вантажних та пасажирських перевезень). Уряд також проводить переговори про те, щоб фітосанітарний контроль здійснювався на території сусідньої країни, а не на самому пункті пропуску, щоб прискорити транспортування.

Міжнародні автомобільні перевезення дедалі більше орієнтуються на переміщення вантажів із портів Румунії, Болгарії, Польщі, Туреччини тощо. Наприклад, вартість перевезень із Румунії вже зросла в ціні.

Підвищується попит на супровід вантажів у колонах через зростання ризиків.

Перевезення переорієнтуються на сільськогосподарську продукцію: з Одеси – до порту Констанца (Румунія); із західних регіонів – у порт Клайпеда (Литва) та Гданськ-Гдиня (Польща). Але навіть ці близькі порти – вже велика відстань для перевезення зерна вантажівками; це дорого.

Уряд досяг домовленостей з країнами ЄС про тимчасове скасування дозвільної системи: з Латвією, Литвою, Данією та Естонією – до кінця року; з Італією, Грецією, Угорщиною та Німеччиною – до 30 червня 2022 року; з Болгарією, Грузією, Словаччиною та Австрією – на час війни. Нещодавно було досягнуто згоди з Міністерством інфраструктури Польщі про бездозвільне транспортування палива. Ця угода має бути розширена, щоб включити до неї всі товари.

4. ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ БЕЗРОБІТНИХ В УМОВАХ ВОЄНОГО СТАНУ

Нещодавно внесені зміни до законодавства⁵ стосуються норм щодо прийому на роботу та умов укладання трудових договорів, звільнень, можливостей для роботодавців змінювати умови праці та тривалість робочого часу в умовах воєнного стану.

Таблиця 2. Законодавче регулювання трудових відносин

Стандартні законодавчі норми	Законодавчі норми в умовах воєнного стану
всі тимчасові контракти мають строки та дати закінчення дії	тимчасові контракти без терміну дії, лише умови "на час воєнного стану", "для заміщення тимчасово відсутнього працівника"
роботодавець зобов'язаний повідомити працівника про зміну умов праці за 2 місяці	роботодавець може змінювати умови праці без попередження

⁵ З ухваленням Закону України № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 р. (набрав чинності 24 березня 2022 р.).

максимальна тривалість робочого тижня – 40 годин	максимальна тривалість робочого тижня – 60 годин
різна тривалість оплачуваної відпустки для різних категорій працівників (до 69 днів)	24 дні оплачуваної відпустки для всіх
працівник повинен попередити роботодавця за два тижні до звільнення	може звільнитися без попередження за два тижні
відсутня у звичайних законодавчих нормах	роботодавець може звільнити працівника, якщо компанія перебуває у стадії ліквідації у зв'язку із втратою своїх об'єктів або майна внаслідок воєнних дій
працівник не може бути звільнений під час відпустки	працівник може бути звільнений під час лікарняного або під час перебування у відпустці (виключення - відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами та по догляду за дитиною)
відсутня у звичайних законодавчих нормах	роботодавець може призупинити виплату заробітної плати до поновлення роботи підприємства
працівник може взяти відпустку без збереження заробітної плати на 15 днів на рік	працівник може взяти відпустку без збереження заробітної плати на будь-який термін
ведення документації та архівування надмірно регламентовані	ведення документації та архівування здійснюються на розсуд роботодавця

Джерело: Кодекс законів про працю України

Під час воєнного стану роботодавцям надано можливість змінювати колективні договори. Звичайні норми законодавства про зміну колективних договорів надто складні та неможливі для дотримання під час війни, але у повоєнний час деякі з цих норм мають бути повернені.

Норми, що діють під час воєнного стану, також дозволяють встановлювати випробувальний термін для будь-якої категорії працівників. Це спрямовано на підвищення зайнятості вразливих груп працівників (матерів із маленькими дітьми, молоді без досвіду роботи, ветеранів війни тощо).

Звільнення стало простішим як для працівника, так і для роботодавця. Працівник може звільнитися без попередження за два тижні (за деякими винятками), а роботодавець може звільнити працівника, якщо компанія перебуває на стадії ліквідації через втрату своїх об'єктів або майна через воєнні дії.

Такі зміни до законодавства були спрямовані на адаптацію трудових відносин до реалій воєнного стану. Через незалежні від них обставини, як роботодавці, так і працівники в багатьох випадках не можуть виконувати свої довоєнні законодавчі зобов'язання. Тепер працівник має право змінити місце проживання, якщо це необхідно для уникнення ризику його життя та здоров'ю (або членів його родини). Роботодавець має законну можливість замінити працівників, які переїхали в інші регіони (країни) або мобілізовані, новими працівниками на тимчасовій основі.

Під час воєнного стану роботодавець може призупинити виплату заробітної плати до відновлення роботи підприємства. У той же час працівник може взяти відпустку без збереження заробітної плати на будь-який термін. Відтак уможлиблюється збереження трудових відносин між роботодавцем та працівником у період, коли робота фактично не виконується, але сторони розглядають це як тимчасову ситуацію.

Збільшення гнучкості у питаннях звільнення, найму та організації праці було спрямоване на максимальне сприяння збереженню бізнесу. Спрощення діловодства у період воєнного стану було здійснено через неможливість (у деяких випадках) його повноцінного ведення, а також мало на меті спрощення роботи бізнесу.

Збереження зайнятості у ситуації, коли працівник фактично не виконує роботу та не отримує за неї зарплату, сприяло швидкому відновленню економічної активності підприємств та організацій, оскільки працівникам та роботодавцям не довелося витрачати зайві зусилля на встановлення нових трудових відносин. Так, частка українців, які продовжують працювати чи навчатися, незважаючи на війну, збільшилася з 53% у березні до 64% у квітні⁶. Кількість економічно неактивних малих та середніх підприємств скоротилася з 42% у березні до 26% у квітні⁷.

Законодавча норма про прийом на роботу без випробувального терміну будь-яких категорій працівників має бути збережена після закінчення воєнного стану. Обмеження на встановлення випробувального терміну для певних категорій працівників просто витісняє представників цих уразливих груп із ринку праці. Не маючи можливості перевірити кваліфікацію представника такої групи, роботодавці просто не розглядають його як кандидата на заміщення вакантної посади.

Після закінчення воєнного стану звичайні правила ведення обліку та архівування документації мають бути переглянуті у бік спрощення та подальшої цифровізації.

Щоб адаптувати систему соціального захисту від безробіття до воєнного стану, законодавцем було спрощено процедури набуття статусу безробітного та ведення обліку цієї категорії громадян⁸.

Таблиця 3. Умови здійснення виплат безробітним

Стандартні законодавчі норми	Законодавчі норми в умовах воєнного стану
під час подання заяви на отримання допомоги по безробіттю будь-який працівник повинен надати документи за встановленим переліком	ВПО можуть звертатися за виплатами по безробіттю без документів, що засвідчують особу та/або трудової книжки
для звільнення працівникові необхідно особисто попередити роботодавця за два тижні	ВПО можуть звільнитися з роботи дистанційно без двотижневого повідомлення
безробітним необхідно відвідувати центри зайнятості не рідше одного разу на місяць	безробітні можуть отримувати виплати без особистого відвідування центрів зайнятості (за умови підтвердження наміру залишатися безробітним не рідше одного разу на 30 календарних днів за допомогою будь-яких засобів зв'язку, включаючи електронну пошту)
допомога по безробіттю призначається через 8 днів з дня офіційного визнання особи безробітною	допомога по безробіттю призначається з дати подання заяви

⁶ Info Sapiens. URL: <https://sapiens.com.ua/ua/socpol-research-single-page?id=222>

⁷ Європейська бізнес асоціація. URL: <https://www.facebook.com/Unlimit.Ukraine/>

⁸ З ухваленням Закону України № 2220-ІХ Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану від 21 квітня 2022 р. (набрав чинності 7 травня 2022 р.).

часткова допомога по безробіттю надається у період карантинних обмежень

часткова допомога по безробіттю надається у період дії воєнного стану

Джерело: Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань функціонування сфер зайнятості та обов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття у період воєнного стану (Закон №7275)

Основною метою внесення змін до законодавства було надання можливості внутрішньо переміщеним особам (ВПО) отримати статус безробітного в ситуації, коли екстрена евакуація не дозволяла їх взяти офіційні документи, які зазвичай зберігаються на робочому місці або видаються роботодавцем (трудова книжка, наказ про звільнення). Нові законодавчі норми дозволяють ВПО отримувати виплати по безробіттю відповідно до їхнього фактичного статусу (особи, яка не має роботи як засобу самозабезпечення) без будь-якого документального підтвердження.

ВПО також можуть розірвати трудові відносини з роботодавцем, просто звернувшись до центру зайнятості за місцем фактичного проживання. Днем припинення трудових відносин вважатиметься наступний день після дня подання заяви.

Оскільки дані про внески на соціальне страхування перебувають у державних реєстрах, спрощений механізм отримання статусу безробітного може бути збережений і після закінчення воєнного стану.

Розмір виплат для безробітного, як і раніше, прив'язаний до внесків, які робив його колишній роботодавець (фактично – від розміру його останньої офіційної зарплати), але максимальний розмір виплат з безробіття не може перевищувати 150 % від мінімальної зарплати на 1 січня календарного року (зараз 9 750 гривень). Це обмеження спрямоване на збільшення можливостей держави щодо підтримки якомога більшої кількості одержувачів.

У період дії воєнного стану та протягом 180 днів після його завершення види, особливості порядку надання соціальних послуг, соціальних компенсацій та інших виплат із захисту від безробіття визначаються Кабінетом Міністрів. Це суперечить чинному трудовому та соціальному законодавству України, але підвищує гнучкість та швидкість ухвалення рішень у період воєнного стану. Дана законодавча норма може розглядатися лише як тимчасова.

5. ДЕРЕГУЛЯЦІЯ ТА ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ БІЗНЕСУ

Стимул від зниження податкового та регуляторного навантаження разом із деокупацією півночі України та проходженням початкового шоку призвели до відновлення ділової активності – станом на кінець квітня було зареєстровано понад 11 000 нових фізичних осіб-підприємців та 1200 юридичних осіб. З наявних підприємств на кінець квітня лише 17% залишалися зупиненими порівняно з 32% недіючих підприємств місяцем раніше.

Серед заходів з дерегулювання, запроваджених на час війни, можна назвати наступні.

Запровадження декларативного принципу отримання прав на підприємницьку діяльність – необхідно подати через Дію декларацію у вільній формі, жодних дозвільних документів оформлювати не потрібно.

Це може добре спрацювати разом зі спрощеним порядком підключення до електромереж, що передбачає значне скорочення термінів підключення (до 10 днів), зменшення пакета необхідних

документів, можливість проведення будівельних робіт самотужки та з підручних матеріалів, визначення вартості підключення за собівартістю, без "збору за підключення".

Скасування сертифікації насіння для сільськогосподарського бізнесу та отримання дозволу на перевезення хімікатів та пестицидів, спрощення фітосанітарного контролю при імпорті сільськогосподарської продукції.

Зниження вимог до екологічних стандартів палива, що імпортується.

Також було знижено вимоги до маркування упаковок харчових продуктів (українська мова не обов'язкова для імпорту, а виробникам продуктів харчування не обов'язково відображати зміни інгредієнтів) та маркування упаковок тютюнових виробів.

Ці основні аспекти дерегулювання мають лишитись по закінченню воєнного часу для забезпечення швидкого зростання економіки, після підтвердження на основі наявних даних, що в період дерегулювання не виникло значних ризиків для безпеки та економічної стійкості.

Оновлена інформація щодо впливу податкових змін

Зниження податків на пальне дозволило дистриб'юторам зберігати позитивну/нульову маржу прибутку за жорстко регульованих цін, на зростання яких продовжував тиснути попит, що перевищує пропозицію, підвищені витрати на логістику та вищі оптові ціни. В останній декаді квітня додаткова маржа від зниження податків була вичерпана, і дефіцит палива проявився повною мірою у більшості роздрібних мереж, що не бажають продавати пальне нижче ціни беззбитковості/рівноважної ціни.

Дані про податкові надходження підтверджують припущення, що багато великих роздрібних торговців та їх ланцюжки поставок, які виробляють товари на місцях, залишилися платниками ПДВ. Різке зниження податкових надходжень пояснюється насамперед спадом імпортного ПДВ – надходжень від оподаткування імпортованих автомобілів та пального, а також переходом імпортерів на спрощену систему оподаткування, яка не підлягає оподаткуванню ПДВ.

Рисунок 3. Доходи загального фонду держбюджету за окремими податками, млрд грн

Джерело: Національний банк України

6. ІНОЗЕМНА ФІНАНСОВА ДОПОМОГА

Іноземна допомога втримала українську економіку від колапсу на початку війни. Як наприкінці 40-х років минулого століття союзники доправляли літаками продукти до оточеного західного Берліну, так само зараз країни-партнери допомагають Україні, направляючи мільярди доларів для покриття бюджетного розриву.

Цей час Україна має використати для того, щоб створити умови для підтримки стійкості економіки власними силами та спланувати отримання компенсацій збитків від РФ.

Від початку повномасштабного вторгнення Росії практично весь вільний світ підтримує Україну. Масштаби підтримки вражають, надихають, і дають змогу опиратися агресору. Станом на 23 квітня [країни ЄС та G7 вже оголосили](#) про надання Україні допомоги – військової, гуманітарної, фінансової – на загальну суму у майже 24 мільярди євро. До цього додалися вже майже 40 мільярдів доларів, [анонсовані](#) вперше 28 квітня президентом США Джо Байденом.

В умовах війни, коли важливий кожен день опору, пріоритетом є швидкість отримання допомоги, а також обсяг, достатній для покриття поточних витрат, поки економіка не пристосується до нових реалій, а донорські кошти стануть “містком” між довоєнним часом та новою реальністю.

Міжнародну допомогу Україні можна розділити на три категорії: військова, гуманітарна та фінансова. Військова допомога - постачання зброї та техніки - дозволяє Збройним Силам України ефективніше знищувати окупантів; гуманітарна включає продукти харчування та товари широкого вжитку, а також медичні товари, які підтримують населення та біженців. Фінансова ж допомога дозволяє Україні покривати розрив між доходами та видатками бюджету і будувати надійний та стійкий тил.

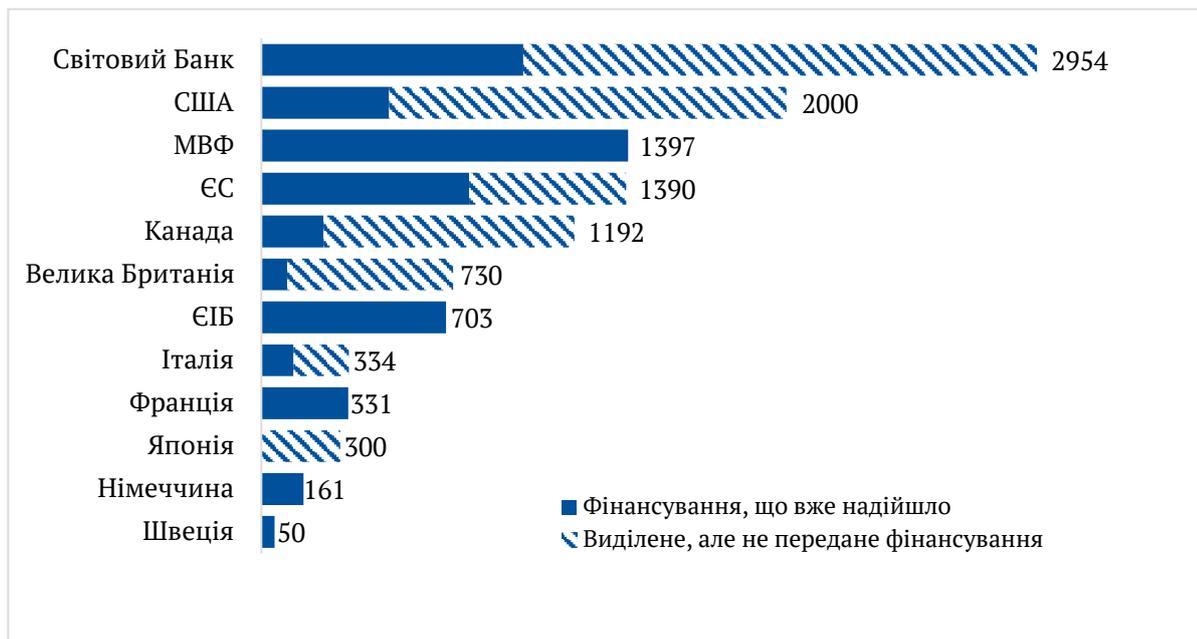
Фінансова допомога — це живі кошти, що надходять на рахунки українського уряду. Саме така допомога є найбільш гнучкою, оскільки дозволяє Україні самостійно визначати, на які потреби краще витратити отримані ресурси.

За підрахунками уряду, в Україну має надходити [не менше 5 мільярдів доларів](#) на місяць, щоб покрити потреби у фінансуванні. За рахунок фінансової підтримки від партнерів уряд має змогу виконувати свої соціальні зобов'язання – перед військовими, лікарями, освітянами та пенсіонерами та здійснювати інші видатки.

І хоча видатки бюджету вже було суттєво зрізано, через велике падіння економіки податками Україна спроможна забезпечити лише близько половини своїх потреб.

Обсяг фінансової допомоги, обіцяної найбільшими донорами України станом на 9 травня, перевищив 11 мільярдів доларів. Проте далеко не всі кошти вже надійшли в Україну: за останньою інформацією, опублікованою Міністерством фінансів, до державного бюджету поки що надійшло лише близько половини, або 5,3 мільярдів доларів.

Рисунок 4. Головні іноземні донори державного бюджету України, млн.дол

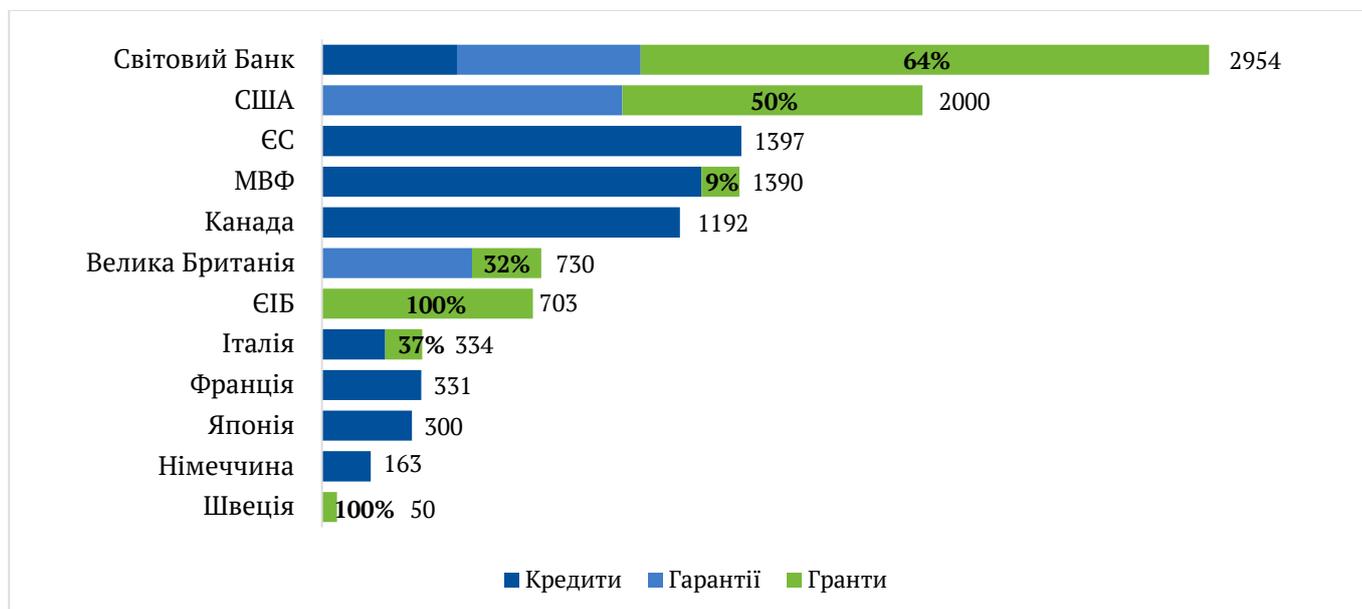

Джерело: Dragon Capital, Kiel Institute, Міністерство фінансів, розрахунки ЦЕС станом на 13 травня 2022.

Фінансова допомога може надходити у трьох формах: кредити, гарантії кредитування та гранти. Однак Україні вже час розглядати її не лише з точки зору термінового покриття потреб надзвичайної ситуації, а й крізь призму довгострокової бюджетної стійкості.

Гранти є найбільш бажаними, оскільки вони не збільшують борговий тягар України. Близько 36% допомоги, виділеної партнерами Україні, є грантовими. Грантове фінансування надходить до України від Світового Банку, Європейського інвестиційного банку, МВФ, уже згаданих США та Великої Британії, а також від Італії, які ухвалили рішення та перерахували кошти Україні за лічені дні після початку повномасштабного вторгнення.

Рисунок 5. Частка грантів у іноземній фінансовій допомозі

Джерело: розрахунки ЦЕС станом на 13 травня 2022 р.

Фінансування у формі **кредитних гарантій** має надійти від трьох партнерів: Світового Банку, США та Великої Британії. Водночас ці дві країни належать до тих, фінансова допомога від яких надходить до українського бюджету повільно. Однак вони, як і Японія, яка теж входить до цього переліку, надають нам значну військову допомогу.

Цього не можна сказати про Німеччину, яка не тільки [ніяк не наважиться](#) надати Україні важку техніку, але й серед великих фінансових донорів пасе задніх за обсягами обіцяної підтримки.

Решта країн, що надають нам значну фінансову допомогу, роблять це у формі **кредитів**. Особливо варто зазначити Польщу, центральний банк якої [відкрив](#) своп-лінію на 1 мільярд доларів, що підвищило стійкість Національного Банку України.

Значна частка кредитного фінансування (у формі позик та гарантій), з одного боку, є позитивним сигналом: це означає, що кредитори вірять у перемогу України - ніхто б не кредитував країну, що ось-ось зникне з політичної карти світу. З іншого боку, кредити нам все-таки доведеться повертати – це ляже додатковим тягарем на плечі нації, що буде зайнята повоєнною відбудовою держави.

Іноземна фінансова підтримка є критично важливою для України. Вона забезпечила стійкість бюджетної системи та спроможність уряду до швидкої реакції на виклики у найбільш небезпечний, початковий період війни.

Однак маємо розуміти, що це лише місток до розбудови нашої стійкості у нових умовах. Потрібно вже зараз переглядати прогнози надходжень, коригувати видатки, а також шукати шляхи перетворення функціоналу держави на такий, що відповідатиме новим воєнним та пост-воєнним умовам. Скільки б не було допомоги від партнерів, бездіяльність в цій царині нестиме ризики для повоєнного зростання України.

7. ДОРОЖНЯ КАРТА ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ВІД УРЯДУ УКРАЇНИ

Наприкінці квітня Юлія Свириденко, перший віце-прем'єр міністр та міністр економіки, [представила](#) проект національного урядового плану щодо відновлення економіки України.

В основу плану були покладені такі [принципи](#) (які ми швидше назвали б очікуваннями):

- Доступ до ринків країн G7 та Євросоюзу для українських товарів. Великобританія та ЄС вже оголосили про зняття імпорتنих тарифів, на те ж саме можна очікувати від США, Японії та Канади.
- Кандидатство, а потім повноправне членство в ЄС.
- Дерегулювання та лібералізація.
- Розширення логістичних маршрутів на Захід.
- Перехід від сировинного експорту до експорту переробленої продукції.
- Розвиток військово-промислового комплексу, трансфер сучасних технологій.
- Самозабезпечення енергією через збільшення видобутку природного газу та розвиток атомної енергетики.
- Кліматична модернізація та відбудова на основі "зелених" принципів.

- Понад 60% локалізації (залучення вітчизняних ресурсів) при відновленні та відбудові.

Але дискусія є значно ширшою. Уряд вже запустив платформу Національної ради з відновлення України від наслідків війни⁹, де експертні групи формують бачення реформ на пост-воєнний період. Мабуть, найвідомішим документом незалежних аналітиків про принципи відновлення (його можна розглядати як своєрідний "план Маршалла для України") є проект¹⁰ міжнародної групи економістів «План реконструкції України». Існують і інші платформи для дискусій: дискусія, започаткована МВФ; глобальна мережа парламентаріїв "Об'єднані задля України"¹¹; також розвивається ініціатива Цільового фонду солідарності ЄС¹², яка може стати майданчиком для об'єднання зусиль відновлення.

Загальними принципами для зусиль з відновлення та відбудови, на нашу думку, мають бути: (1) суворі підзвітність, (2) орієнтація на статус кандидата та члена ЄС та (3) відповідальність України за реформи та видатки на відбудову. Ми розглядаємо вищезгадані ініціативи як перші начерки для ширшого обговорення. Однак, незважаючи на те, що це виглядає як великий вотум впевненості у перемозі України і щось, чого слід з нетерпінням чекати, ми вважаємо, що більшість зусиль зараз мають бути зосереджені на поточних проблемах виживання, включаючи економічні аспекти.

Ще одним важливим компонентом обговорення, який рідко згадується, порівняно з планами відбудови та великого відновлення, є те, як змусити Росію заплатити за всі збитки та забезпечити повернення заморожених активів в Україну. Ми вважаємо, що це питання має бути вивчене з юридичної точки зору і винесено на обговорення якнайшвидше.

⁹<https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/pro-nacionalnu-radu-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni>

¹⁰ <https://voxeu.org/article/blueprint-reconstruction-ukraine>

¹¹ <https://www.youtube.com/watch?v=GuGk9D8zVa0>

¹² <https://euneighbourseast.eu/news-and-stories/latest-news/eu-to-develop-ukraine-solidarity-trust-fund-to-accumulate-funds-for-rebuilding-country-after-war/>